

Внесок Д. Донцова полягає в тому, що він намагався поєднати волонтаризм із філософією цінностей. Для нього нація виступає як самодостатня цінність. Звідси він виводить вимогу захисту даної цінності і погляд на державу як на інструмент такого захисту.

У своїй творчості він виступає як «західник», вважаючи, що саме західна культура постає найбільш важливим корінням української культури. Так, зокрема, свій політичний консерватизм Донцов обґрунтовує, апелюючи до західного політичного консерватизму.

Критика індивідуалізму й розуміння того, що нація твориться (окрім решти націєтворчих чинників) культурною елітою та успадкуванням відповідних традицій, – це безперечно елемент культурного консерватизму. Критика демократизму в його популістських варіантах і поглядах на державу як наслідок певних дій державницької еліти – це також елемент політичного консерватизму.

Однак етичний і релігійний максималізм (етика героїзму) не дав змогу Донцову послідовно розбудувати свою ідеологію як варіант консерватизму.

Трагічне становище української нації і не менш трагічна перспектива залишали мало надії, що побудова фундаменту для розумного соціального та світового порядку – це ефективний спосіб дій у такій ситуації. Оскільки мова йшла про життя або смерть нації, Донцов протиставив політичному консерватизму політичний радикалізм з його готовністю до боротьби і самопожертвування [4, с. 257–258].

Більше того, висунувши тезу боротьби нації за виживання, Д. Донцов створив власну доктрину позитивних елементів консерватизму, які є й у В. Липинського, з його розумінням політичної інтеграції як основи побудови незалежної національної держави. Теза Донцова про «боротьбу нації за виживання» не залишила ґрунту для примирення нації, навіть в далекій перспективі. Звідси виводилось, що побудова української національної держави – справа тільки українців. Щодо інших національних груп на терені України, то вони розглядалися як такі, які повинні апіорі вороже відноситися до цієї ідеї, тоді як в консерватизмі В. Липинського українці мали бути лише ядром політичної інтеграції, навколо яких об'єднуються всі інші нації.

З тези Донцова про боротьбу націй за виживання, з його виправдання «експансії», «агресії» слідує також виправдання будь-якого національного пригнічення. Для нього, хто сильніший – той і перемагає, а це приводить до того, що політична ідеологія Донцова позбавляється етичних підстав.

Д. Донцов не ставив собі за мету зробити зі своєї концепції націоналізму якісь практично-політичні висновки. Його ідеологія була в першу чергу направлена на зміну свідомості та колективної психології українців.

Український рух за незалежність пішов новими, непередбаченими Д. Донцовим, шляхами. Основна ідея національно-визвольної боротьби українського народу рішуче змінилася. Замість тоталітарних засад чинного націоналізму, її головним змістом стали принципи загальнолюдських прав і свобод, у тому числі й національних.

Задля підсумування поглядів В. Липинського наведемо слова В. Рудко: «Книга Липинського принесла – єдина – українству після визвольної війни політичну доктрину великого масштабу... Ніхто так глибоко не з'ясував тієї слабкості українства, що він її називає бездержавністю, внутрішнім нахилом до колоніального існування. Ніде так не розгорнена фатальна для українців проблема влади й політичного росту – проблема, об яку розбиваються українські зусилля... Його теорія нації – єдина з усіх у нас існуючих, що має силу і при сучасних відносинах на Україні. Ніхто не збагнув так соціальних зрушень на Україні як Липинський» [7, с. 356].

Отже, вищевикладені ідеї В. Липинського і Д. Донцова започаткували в українській суспільно-політичній думці напрями консерватизму та інтегрального націоналізму.

1. Донцов Д. Націоналізм. 2-е вид. / Д. Донцов. – Лондон, 1966. – 363 с.
2. Липинський В. Листи до братів – хліборобів / В. Липинський. – Відень, 1926. – 462 с.
3. Лисяк-Рудницький І. Між історією й політикою / І. Лисяк-Рудницький. – Мюнхен: Сучасність, 1973. – 441 с.
4. Лісовий В. Культура – ідеологія – політика / В. Лісовий. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1997. – 352 с.
5. Мотиль О. Дмитро Донцов / О. Мотиль // Політологічні читання. – 1992. – № 1. – С. 270–293.
6. Потульницький В. Історія української політології (Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці) / В. Потульницький. – К.: Либідь, 1992. – 232 с.
7. Націоналізм: антологія / О. Проценко, В. Лісовий (упоряд.) – К.: Смолоскип, 2000. – 872 с.
8. Шлемкевич М. Загублена українська людина / М. Шлемкевич. – К.: МП «Фенікс», 1992. – 168 с.

Антоніна Стряпко

Пошуки національної ідеї та тожсамості українською творчою інтелігенцією

Автор аналізує розгортання поглядів на українську національну ідею протягом століть, виокремлюючи три основні періоди. Робиться акцент на тому, що творча інтелігенція проявляє активність у політичному забезпеченні культурологічних процесів, та безпосередньо впливає на формування національної ідеї, а відповідно і державотворчі процеси. Тобто митці можуть розглядатися як групи тиску, а також безпосередньо найактивніша частина громадянського суспільства.

The author analyses the development of the Ukrainian national idea during the centuries and divides this whole time into three main periods. The author also makes an accent on that fact, that the «creative intelligentsia» plays an active role in political insurance of the cultural processes and has obvious influence on creation of national idea and state building. It means, that the intelligentsia can be observed as lobby-group and the most active part of civil society.

Спершу слід зазначити, що в українській культурі віра в особливу місію письменників, тобто в те, що вони можуть змінити суспільну і політичну реальність, закорінена дуже глибоко, а отже дане дослідження цілком вписується в «український контекст».

З евристичною метою пропонуємо поділити процес формування творчою інтелігенцією української національної ідеї на три змістовні відрізки:

1) кінець XIX – початок XX століття, період «національного відродження», коли ідея приймає обриси здобуття Україною власного державного втілення та незалежності;

2) кінець 1980–1990-х років, період напередодні та на самих початках здобуття державної незалежності, коли дискурс творчої інтелігенції зміщує свою увагу в царину ідентичності (національної та культурної).

3) початок ХХІ століття, так званий «постмодерний» період в українській літературі, есеїстиці, що намагається відповідати на виклики нового часу.

Географічно ці три періоди трохи різняться в своєму розташуванні: перший знаходимо, по суті, в Галичині, яка мала потенціал стати українським П'ємонттом завдяки більшій інтелектуальній свободі, що панувала в Австрійській імперії (частиною якої були галицькі землі), а також значному впливові європейської філософської традиції (зокрема ідей Гегеля, Фіхте, Гердера). Дійсно, не можна недооцінювати внесок «підросійської» частини української творчої інтелігенції (зокрема, Лесі Українки), адже «Україна як самостійна філософська проблема у єдності минулого, теперішнього й майбутнього («і мертвих, і живих, і ненароджених»)» вперше постала в програмах Кирило-Мефодіївського товариства, яке, за слушним спостереженням Д. Чижевського, синтезувало християнство й романтичний націоналізм [14, с. 107–112]. Але пута царської цензури, а також інші перепони, ставали на шляху вироблення концептуалізованих образів, які б слугували формуванню національної ідеї. До того ж, за свідченнями О. Забужко, різниця між двома тогочасними українськими інтелігенціями полягала не лише у доступності західноєвропейської інтелектуальної спадщини чи відсутності/наявності цензури. «Головне ж, різуче різниться, так би мовити, динаміка переживання російським і австрійським інтелігентами соціального часу: якщо Франка найдужче лякає неготовність України включитися у всесвітньо-історичний процес на грядущому переломі, то Лесью Українкою – «марність праці», тобто сама реальність цього, хоч як жаданого, перелому постає перед нею як щось доволі гіпотетичне, радше теоретично «вираховане», ніж безпосередньо-життєво вичуте» [5, с. 75]. Другий період вже не має конкретно визначеного центру, але можемо таки стверджувати, що Львів та Київ стояли в авангарді всіх культурних загалом та літературних подій, зокрема на зламі 80–90-х. Третій же період вже своєю назвою «постмодерний» заперечує можливість будь-якої централізації процесу вироблення ідей, того включає в себе всю Україну від Заходу до Сходу та від Півдня до Півночі.

Отже, коротко розглянемо розробку національної ідеї наприкінці ХІХ століття. Перш за все, слід нагадати, що мова йтиме про красне письменство. Це пояснюється тим, що, як влучно зазначає О. Забужко, красному письменству, взагалі естетичній свідомості як ціннісній незрівнянно легше схопити живий, мінливий і текучий «потік історії» в його відкритій, людськи-теплій формі ненастанного чуттєво-вольового становлення, ніж відсторонено-зверхній свідомості гносеологічній [5, с. 42]. А також слід враховувати, що «національна свідомість... є свідомість ціннісна... звідси переважання в писаннях теоретиків національної ідеї «барвного й емоційного стилю»..., і взагалі явно не випадкова логіко-концептуальна «нестрогість», «некристиалізованість» філософії національної ідеї в системну теорію... тому філософія національної ідеї і тяжіє до художніх форм вираження – їхня-бо наснаженість ціннісним «повітрям» культури найінтенсивніша» [5, с. 57].

Найяскравішим прикладом філософсько-мистецького осмислення національної ідеї в Галичині виступає Іван Франко. Позаяк для І. Франка етос національної ідеї становила «емансипація людської одиниці» [11, с. 292], отже і філософська рефлексія над національною ідеєю природно тяжіла в його творчості до художньо-образних

форм саморозгортання: як різновид духовної діяльності, єдино здатний безпосередньо-чуттєво представити всю вичуту й пережиту повноту присутності в цьому світі конкретної, унікально-неповторної людини, мистецтво, надто ж красне письменство з його незрівняними з-посеред усіх мистецтв можливостями передавати сокровенне, емоційно-особистісне протікання інтелектуальних процесів, було само по собі далеко адекватнішою формою для предметного розкриття внутрішнього багатства національної ідеї як «натурального вислову душі» [5, с. 68], ніж наука чи навіть публіцистика, котрі воліють усе-таки не процес, а – перша більше, друга менше – очищений від суб'єктивності результат. Навіть якщо побіжно кинути погляд на весь доробок І. Франка, досить очевидно, що як філософ він значно більший і оригінальніший у своїх художніх творах, насамперед у поемах, ніж у теоретичних працях. Це свідчить про те, що лише в красному письменстві він здобував собі належний простір для вільного роздумовування над актуальними проблемами, адже, крім мистецтва, філософія – єдиний вид духовної діяльності, який не потребує нічого поза власними межами, виникає й розвивається не «задля чогось», а «внаслідок чогось» [5, с. 69].

Для І. Франка, як і для більшості тогочасних теоретиків «національної ідеї», незаперечним було те, що у становленні нації новітнього типу з народу, який «мовчить, молиться і платить» (М. де Унамуно [6] – А. С.), вирішальну роль покликана відіграти інтелігенція, вносячи в маси національну ідеологію. Тут ми бачимо безпосередній зв'язок між концептом нації та наявністю національної ідеї. «Сором українській інтелігенції, сором особливо молодому поколінню, коли воно не відчує великої потреби, не віднайде шляху до народу, не покладе основи до того, щоб Україну зробити політичною силою... [7, с. 107–108]», – обурено стверджував письменник.

Практично всі, хто розробляли проблематику національної ідеї, в першу чергу стикалися із дихотомією відносин «маси-еліта». Ідеї І. Франка багато в чому перегукуються з пізнішими ідеями Х. Ортеги-і-Гассета, але й різняться з ними. З одного боку, український інтелігент чітко окреслює риси, що мають бути притаманні «образним», провідникам. Зокрема, у вірші «Похорон» знаходимо перелічені три прикмети «володарської касті [3, с. 323]». Це передусім люди з окремої «раси», тої, що «карку не гне [3, с. 323]», що є, отже, насамперед благородна, шляхетна, бо гордість і невинність – одна з перших ознак шляхетності. Далі були це люди тої раси, що «гляди́ть життю і смерті в очі сміло [3, с. 323]», тобто має мудрість, бо головна прикмета мудрості – вміти дивитися на життя як на таке, яким воно є, не ховаючись за світ оман. І, нарешті, це є каста людей, «що любить бій, що просто грімко йде на визначене їй судьбою діло [3, с. 323]», отже, раса людей, обдарованих відвагою, бо першою ознакою відваги є бажання боротьби, не тікання зі шляху, визначеного долею. Ці ознаки протиставляє І. Франко «плебейським інстинктам» голоти, або, як він її зве, «лінивого скоту [3, с. 323]». В цій голоті жили лише «брутальні сили плебейства і нестями [3, с. 323]», вони були «в душі своїй темні і підлі [3, с. 323]». «Щоб вугіль їх в алмаз перетопити, щоб «душі їх розжарить, запалити [3, с. 323]» – їм треба було якоїсь іскри – ідеалу. Його й давали провідники. Але, з іншого боку, на відміну від того ж таки Х. Ортеги-і-Гассета, чи пізніших розробок української націоналістичної думки, які відверто зневажали маси, го-

ворили про їх сірість, тупість та зухвалий бунт, Франкове розуміння «масовості» виключає знеособленість, свідомо себе самої «маса» уявляється йому спільнотою свідомих себе індивідуальностей (народом, «рівночасно... свідомим своєї національності і свого людського я [9, с. 124]»). Безперечно, «всесвітня історія – не історія героїв, а історія масових рухів і перемін [5, с. 76]», однак ця теза негайно обертається: «А ми ж кожний особисто хіба не часть тої маси, яка сими подіями покликана до руху та переміни? [10, с. 401]».

Розуміючи перехідний характер епохи, І. Франко, як і його сучасники в різних національних куточках «клаптикової імперії», чітко усвідомлював, що постання України в якості самодостатньої політичної сили – не одномоментна подія, а тривалий процес боротьби. Того у поезії «Гімн» («Вічний революціонер») він апелює до своїх сучасників, які мають покласти все на вітар ідеї, задля майбутніх поколінь.

Отже, попередньо підсумуємо: основною метою (складовою національної ідеї) є формування нації із маси-юрби («голоту»), витворення з величезної етнічної маси українського народу української нації, суцільного організму, котрий «здібний до самостійного культурного і політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшій темпі загальнолюдських культурних набутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна, хоч і сильна, держава не може остаятися [10, с. 404]». Спільнота перед тим, як стати нацією, має пройти процес самоусвідомлення. Для цього потрібна цілеспрямована діяльність інтелігенції, яка має донести до мас важливість національного пробудження, розтлумачити необхідність боротьби за власну державу, а також надихнути можливістю та немарністю такої боротьби. Але особливістю національної ідеї франківського періоду було те, що питання отримання державності відходить на другий план у порівнянні із творенням нації. Напевно, це пояснюється тим, що держава без нації не мислилася наприкінці XIX століття (вік національних держав), а ще й тим, що в умовах Австро-Угорщини українські землі мали хоч обмежену, але таки свободу (у порівнянні з підросійськими).

Тепер можемо перейти до розгляду другого запропонованого нами періоду – постулювання національної ідеї на зламі 1980–1990-х років. Для початку лаконічно пояснимо, з якого погляду випускаємо майже все століття. Це пояснюється тим, що Україна весь цей час (з моменту поразки національно-визвольних змагань 1917–1920 рр) знаходилася під пресом Советського Союзу – потерпала від цілеспрямованої акультурації та денационалізації, що приймало форми банальної русифікації, прихованої за лозунгами інтернаціоналізму. Що ж стосується буремних років «української революції», то в той час, по суті, відбувалася спроба практичної реалізації (як бачимо, невдала) національної ідеї, сформульованої якраз в описаний вище період кінця XIX століття. Але, на нашу думку, «революціонери» взяли за втілення ідеї створення держави без того, щоб спочатку створити націю (як заповідав І. Франко). Задля справедливості, слід зазначити, що 1917–1920 рр. ввійшли в історію ще й прикладом невдалого поєднання політичної практики та вироблення національної ідеї представниками творчої інтелігенції. З одного боку, вище ми стверджували, що творча інтелігенція (на відміну від західних інтелектуалів) ніколи не обмежувалася сидінням в м'яких кріслах та написанням якихось, хоч

би і фундаментальних, праць. Але, з іншого боку, ми дотримуємося думки, що діяльність В. Винниченка, М. Грушевського в царині реальної політики дуже спричинилася до поразки визвольних змагань (через надмірний пацифізм та захоплення соціалістичними ідеями). Відсутність практичного досвіду політичної діяльності, невміння чітко визначити стратегічну мету та систему ціннісних пріоритетів, а відтак і розробити ефективну тактику їх досягнення – стали основною причиною невдачі. Проте вони засвідчили, що Українці перейшли на вищу стадію націєтворення – політичну (за М. Грохом). Поразка визвольних змагань відкинула Україну знов на ту стадію, коли інтелігенція змушена була викристалізувати ідею незалежної держави.

«Розстріляне відродження» 1930-х та «шістдесятництво» також оминаються увагою в цій роботі через, по-перше, наявність багатьох досліджень в цій сфері (відсутність новаторства) і, по-друге, через те, що ідея державності в рамках УРСР, яка мала, хоч і формальну, але незалежність (як стверджувала советська конституція), не була настільки актуальною на політичному рівні, скільки сприймалася, в першу чергу, як незалежність культурна (протистояння розгорнутій політиці русифікації). До того ж, ідея політичної окремішності сприймалася офіційною владою як сепаратизм («буржуазний націоналізм», користуючись термінологією советської пропаганди) і не мала можливості бути артикульованою.

Що ж стосується фіналу XX століття й занепаду комунізму, то їх незмінними супутниками були ейфорія та ентузіазм щодо очікуваних змін. Водночас існувало усвідомлення – хоч і не всюди – наявності кризи. В Україні вона проступила на повну силу наприкінці 1980-х років; і то була не лише політична й економічна криза, а й криза тожсамості. На думку польської дослідниці О. Гнатюк, «з-поміж різних можливостей подолання тієї кризи в чинній структурі держави... – найважливішим виявився проект незалежності [2, с. 94]». Тобто ми спостерігаємо поступову трансформацію національної ідеї – від необхідності державної самостійності наприкінці 1980-х до глибших питань культурної та національної ідентичності на початку 1990-х.

На початковій стадії реалізації того проекту було вирішено починати з «реанімації» культури, як основи буття нації, що в подальшому мало призвести і до політичних наслідків для України. Величезну роль відіграло апелювання до віри в монолітність української культурної ідентичності, яка все-таки була дуже неоднорідна. На користь потреби уніфікувати українську спадщину, що її бачили як ізольовану від інших культур, промовляло становище, в якому опинилася українська культура, відсунута на маргінес у 1970-х і в першій половині 1980-х років. Сфера функціонування культури була обмежена вузьким колом інтелектуальної еліти, в якій найважливішу роль відігравали знову ж таки письменники. Офіційна українська культура, котру підтримувала влада, несла на собі тягар пропаганди, й одне з її найважливіших завдань полягало в цементуванні «нової історичної спільноти», що було рівнозначно сприянню процесам акультурації [2, с. 94].

Всі дослідники сходяться на думці, що акультураційні процеси зайшли досить далеко, тому говорити про чітко артикульовану національну ідею в цей період досить важко. Однак вияви незгоди з наявним станом речей, хоч і в обмежених масштабах, усе ж не припинялися навіть у добу найбільших нагінок. Вони прибирали ззовні «невинних» форм: культивування «автентичної» народної пісні

(найяскравіший приклад – Ніна Матвієнко), приватні зустрічі, під час яких читали недруковані твори, відвідування майстерень художників тощо. Це є прямим доказом правомірності нашої тези, висловленої ще на початку роботи, що саме творча інтелігенція непрямим впливом здатна змінити політичну реальність через зміну, в першу чергу, свідомості народу. Іван Дзюба ще у 1988 році в статті «Чи усвідомлюємо українську культуру як цілісність?» стверджував, що «доки мистці не матимуть почуття відповідальності за спільну долю народу і долю культури як цілісності, доти українська культура перебуватиме під загрозою» [2, с. 103]. Інтелектуал апелював до мистців, щоб вони доклали зусиль і підняли українську культуру з руїни, зробили її структурно повнішою. Культура є підвалиною держави, і її відродження є своєрідним першим кроком у закладанні фундаменту в майбутню, вже політичну, самостійність. Найважливішу роль у тому процесі мало відігравати розширення сфери вживання української мови, позаяк мова, на думку автора, є стрижнем національної культури. Завдання, що його в національних державах виконують державні установи та інституції (наприклад, школа чи університет) в межах усталених правових норм, Дзюба поклав на людей культури, які мали здійснити її «естетичну конкретизацію [2, с. 104]», усвідомлюючи свою місію мистця. Національну ідею тих років можна узагальнено сформулювати як перетворення культурної ідентичності – з радянської, зодягненої в російські мовні шати, на національну українську.

Як зазначає Оля Гнатюк, вартим уваги є своєрідний стратифікаційний поділ творчої інтелігенції тих років, від якого залежав і вплив, здійснюваний нею на культурний процес. «А саме: істеблшмент – літератори, що обіймали посади в Спілці письменників України; середовища незалежних мистців, що походили з дисидентських кіл; аутсайтери системи – письменники, які функціонували поза поділом на офіційну і неофіційну культуру, беручи участь у різноманітних заходах обох сторін. Голос останньої групи з перелічених, попри обмежену сферу впливу, в дебатах про ідентичність є дуже важливий, бо саме аутсайтери створили нові концепції, які після проголошення незалежності, набувши ваги, задавали тон дискусії [2, с. 99]».

Але можна стверджувати, що за всіма цими дебатами не вимальовується чіткого уявлення про те, якою конкретно має бути українська держава, тобто національна ідея зводилася до захисту мови та пропагування «автентичності» культури. Поставали питання ідентичності, але не було єдиного варіанту розуміння можливої нової тожсамості, а пропонувані європейська або радянська перспективи не випрацьовувалися до кінця і лунали дуже невпевнено (особливо перша). Можливо, саме цим пояснюються проблеми, що постали перед новою державою Україною після 1991 року. Можемо припустити, що на заваді формулювання конкретного сутнісного наповнення необхідної ідеї, як структурованої теорії, як керівництва до безпосередньої політичної дії, стояли наступні фактори:

1) лояльність (попри певну опозиційність) до совєтської влади основного інституційного органу інтелігенції – Спілки Письменників України. Варто відзначити амбівалентність у ставленні СПУ до основних орієнтирів, які могли слугувати відправними точками для національної ідеї – державна незалежність та Європа (як геополітичний та культурний вибір). Саме звідси бере коріння афористичне висловлювання, що досі використовується серед політичного істеблшменту: «Нас в Європі ніхто не чекає!», для

виправдання «російського» (як традиційного) вектору зовнішньої політики та творення «пост-совєтської» розмиті ідентичності українців, яка практично не несе ніякого ціннісного навантаження. А, в принципі, вироблення європейської тожсамості могло би стати національною ідеєю і сприяти політичному входженню в європейський простір.

2) через те, що основна маса творчої інтелігенції, носія національної ідеї, була винищена ще за часів совєтських репресій, можна припустити, що ті, хто залишилися, або були не здатні на чітке її формулювання, або через пристосованість до середовища не готові до такої роботи. Варто відзначити, що на відміну від наступного «постмодерного» періоду, який відкидає концепт «служіння» як такий, злам 80-х – 90-х характеризувався ще наявністю такого розуміння призначення інтелігенції, але страх втратити гонорари або робоче місце переважали. І. Дзюба та ще декілька інтелектуалів лунали самотніми голосами.

Що ж стосується сучасного, як ми визначили, постмодерного, періоду, то виокремимо наступні його характерні риси: по-перше, весь процес формування національної ідеї остаточно перетік у пошуки ідентичності, при чому вже не національно і більшою мірою не культурної, а геополітичної. Це пояснюється тим, що літературний та політичний процеси відбуваються тепер в умовах відсутності цензури та задекларованої свободи слова, а головне – в умовах державності. Тепер вже існування України для творців є об'єктивною реальністю, а отже, постає питання не «бути чи не бути?», а «яким бути?». По-друге, дебати про ідентичність тепер мають, з одного боку, значно менш політизований характер, а, з іншого, творча інтелігенція, як структурна одиниця громадянського суспільства, користуючись свободою, намагається чинити безпосередній вплив на державну владу через відкриті листи, звернення, подіумні дискусії. Відповідно зникає категорія «жертвності», притаманна попереднім поколінням. Тепер кожен долучається в міру своїх можливостей – хтось, як Ю. Андрухович, приймає участь у міжнародних форумах, внутрішньо українських диспутах, публікує статті, есеї, романи, що піднімають важливі питання ідентичності, а хтось, навпаки, обмежується тим, що просто пише українською мовою, і саме в цьому бачить свою «місію». Звідси впливає і третя характеристика, що, на відміну від попереднього покоління творчої інтелігенції, сьогочасна генерація не відрізняється ані патріотичним пафосом, ані жодною іншою ідеологічною заангажованістю. Якщо в попередні окреслені періоди письменницька діяльність всіма розглядалася як своєрідне «служіння», то тепер така настанова відсутня (якщо і залишилася, то тільки у Ю. Андруховича, О. Забужко, М. Рябчука та декількох інших «старших представників» нового покоління). Якщо наприкінці 1980-х Микола Рябчук стверджував, що «загальнокультурна ситуація на Україні, на жаль, справді така, що суто «естетична» позиція залишається для поетів, може, й бажаною, але недопустимою розкішшю [2, с. 104]», то на даний час момент «служіння» відступає на задній план, а то подекуди і взагалі зникає. Скоріше можна стверджувати, що притаманним сучасному мистецтву є відверте висміювання будь-яких ідеалів, мисленевих конструкцій, покликаних виховувати, змінювати умонастрої населення. Сучасники за допомогою сміху, «карнавалу» руйнують старі еталони поведінки, ходу мислення. Лише завдяки такому руйнуванню, на їхню думку, можна «розчистити» місце для появи абсолютно нового – як в культурі, в

політиці, так і в інших сферах буття спільноти загалом та кожного окремого індивіда зокрема.

Підсумуємо це: література минулих епох пропонувала (а точніше, нав'язувала) певну цілісну картину світу, перейняту вірою і до-вірою. Постмодернізм же пропонує хаос і фрагментарність, уламки колишньої цілісності, руїни (отож він швидше «руйнівний», аніж «руйнівний») колишньої єдності, ним же висміяної, – і все це перейняте виключно іронічною настановою, бо нічого більше не залишається [1].

Менш із тим, сучасна творча інтелігенція (не беремо до уваги «треш») витворює образ України на міжнародній арені (своєрідна культурна дипломатія), а також намагається витворити нову геополітичну тожсамість пост-радянської держави. Чимало письменників наприкінці були і є постійними учасниками міжнародних конференцій і літературних зустрічей, а також отримували закордонні творчі стипендії [2, с. 187]. До того ж, після кількарічного «застоя» та інтелектуальної «задухи», з'являються журнали, орієнтовані саме на поновлення культурної дискусії про ідентичність («І» із самих початків незалежності та «Український тиждень» в останні 2–3 роки), а також постійні проекти на кшталт «інтелектуального клубу», створеного в рамках співпраці книгарні «Є» та «Українського тижня». Все більше і більше подіумних дискусій (хоч і спонсорованих з-за кордону) наповнюють новим змістом так зване світське життя не тільки столиці, й інших регіональних центрів.

Отже, підсумуємо. В сучасних умовах розвитку постмодерністської культури питання національної ідеї чи будь-якої іншої ідейності нівелюються через те, що митці перестають розглядати свою діяльність як «служіння» своєму народу, і намагаються наслідувати західних інтелектуалів, чиє буття відрізняється від решти суспільства виключно тим, що вони заробляють на життя розумовою працею. Така поведінка абсолютно вписується в ліберально-демократичний світогляд, який пропагує індивідуалізм, повну свободу дій, думок. Але така поведінка є не релевантною викликам часу і тим загрозам, які стоять перед сучасною Україною. До того ж, як показало досліджен-

ня, саме через невпевненість у кінцевому результаті творчої інтелігенції(а, отже, у собі), постійні хитання між владою та опозиційністю до влади на перших порах незалежності, Україна не вирішила всіх суспільно-політичних проблем, що з'явилися у неї після розпаду Советського Союзу як у молодій посттоталітарній країні. Ті ж митці, які долучалися до вирішення українських проблем, як от Ю. Андрухович, М. Рябчук, О. Забужко, зосереджували свою діяльність на формуванні нової геополітичної, а не національної тожсамості.

Дуже важливими для нашого аналізу є діяльність, яку розвивають книгарня «Є» та «Український тиждень» по відродженню української культури та духовності та підвищення і, як декларується ними, інтелектуальної та соціальної активності населення. Але намагання витворення елітарної культури, звернення лише до представників «середнього класу», «ліберальних професій», на нашу думку, може бути першим кроком на шляху досягнення поставленої мети, але виглядає досить обмеженим, саме через таку «обраність», яка неприпустима в умовах розмивання ідентичності та державного суверенітету.

1. Андрухович Ю. Повернення літератури? // Плерома. – 2006 2. Гнатюк О. Прощання з імперією: українські дискусії про ідентичність. – К.: Критика, 2005. – 528 с. 3. Донцов Д. Де шукати наших історичних традицій; Дух нашої давнини. – К.: МАУП, 2005. – 568 с. – (Б-ка українознавства; Вип. 4) 4. Донцов Д. Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті. – К.: Сучасність, 1983. – Т. 2. – С. 134 5. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. – К.: Факт, 2006. – 156 с. – (Сер. «Висока полиця») 6. Унамуно М. О современном маразме Испании // Избранное: В 2 Т. – Ленинград: Худож. лит., 1981. – Т2. – С. 201–220 7. Франко І. З кінцем року // Молода Україна. – Львів: Укр.-рус. Вид. спілка, 1910. – С. 96–108 8. Франко І. З останніх десятиліть ХІХ віку // Збір. творів: у 50 т. – К.: Наук. думка. – Т. 41. – С. 475–529 9. Франко І. Коли не по конях, так хоч по голоблях // Молода Україна. – Львів: Укр.-рус. Вид. спілка, 1910. – С. 116–127 10. Франко І. Одвертий лист до галицької української молоді // Збір. творів: у 50 т. – К.: Наук. думка. – Т. 45. – С. 401–409 11. Франко І. На склоні віку: Розмова вночі перед новим роком 1901 // Збір. творів: у 50 т. – К.: Наук. думка. – Т. 45. – С. 286–299 12. Франко І. Поза межами можливого // Збір. творів: у 50 т. – К.: Наук. думка. – Т. 45. – С. 276–285 13. Чемберлен Г. С. Раци, нації, герої // Літ.-наук. вісн. – 1899. – Т. 7. С. 1–22 14. Чижевський Д. І. Нариси з історії філософії на Україні. – Прага: Укр. громад. вид. фонд, 1931. – 175 с.

Зореслава Цупренко

Життєздатність суспільства: стан та шляхи розробки проблеми (український контекст)

В статті розкривається зміст та сутність феномену життєздатності суспільства, досліджуються чинники, які впливають на рівень його розвитку, збереження та відтворення життєздатності сучасних людських спільнот, у тому числі, української, як їхньої атрибутивної системної якості.

The article discovers the content and essence of the phenomenon of society's viability, investigates the factors affecting level of its development, retention and reproduction of viability in modern human communities, including the Ukrainian one, as their attributive system quality.

Вступ. На початку ХХІ ст. людська цивілізація опинилася на межі самознищення. Якщо ще два-три десятиліття тому ця загроза для більшості локальних людських спільнот видавалася чимось надто віддаленим у часі, то сьогодні вона нависла над усією глобальною людською спільнотою. Про це свідчать чисельні негативні наслідки панування людини в екосфері планети Земля, як вони відомі з часів першої доповіді Римському клубу «Межі розвитку» (1972) до останніх досліджень цієї авторитетної міжнародної неурядової інституції «Фактор 5: перетворення економіки на основі 80-відсоткового підвищення продуктивності ресурсів» та «Блакитна економіка» (2009).

Проблема виживання є актуальною і для українського суспільства, яке, попри задекларовану спрямованість на відродження нації, об'єктивно демонструє інволюційні тенденції в більшості важливих соціогуманітарних трансформацій, які були запроваджені радикальними реформами.

Стає зрозумілим, що ефективність реформування українського суспільства необхідно оцінювати не за тими чи іншими, переважно формальними, показниками, – такими, як надання Україні статусу країни з ринковою економікою чи її членство в СОТ. Головним орієнтиром соціальних реформ має бути, передусім, стан життєздатності суспільства.